

RUBEN RUBENOVICS VOLT POSZTÓKERESKEDŐ HALÁLA

DAVID ALBAHARI

Az alább következő sorok, betűkkel telerótt oldalak, hány lesz belőlük, még nem tudom, a várható események, történések, neszek, a helyszín: mindez kísérletezés csupán. A szavak, amelyeket használok, amelyeket mondatokká fűzök, a kérdések, kijelentések: mind-mind bizonytalan, egyik sem vezet megbízhatóan célhoz, egyik sem megdönthetetlenül szilárd. Az, amit majd leírok: önök számára ismeretlen; és sohasem fogják kideríteni, mit akartam mondani. Viszont a történet, amelyet olvasni fognak: kizárólag az önöké. Az önök olvasata és az én szándékom között azonban az értetlenségnek meg az emberegyén elszigeteltségének feneketlen szakadáka tátong. Az egyetlen bizonyosság, fogódzó, amelybe majd önök is, én is egy fuldokló kétségbeesésével kapaszkodunk, a központozás, a vesszők jelentése, a pontok nélkülözhetetlensége lesz. Sőt ettől is megfoszthattam volna önöket, de hát: kinek beszélnék akkor? Tehetetlen vagyok: azért, mert a szó is tehetetlen. Nem értenek engem: azért, mert túlságosan is jól értenek. Önök és én olyan párbeszédet folytatunk, amely egyikünknek sem mond semmit. Amikor szünetet tartok, hogy levegőt vegyek, megállok, hogy összeszedjem gondolataim, egyedül ennek, tehát (csupán) szimpla testi létezésemnek vannak tudatában: szellemem elérhetetlen marad önök számára, képzeletem úgyszintén. A szavak, ha egyszer kimondták, meghalnak. Ekképpen egy a sorsunk: egyazon papírtető döggeszelyűi vagyunk.

Természetesen, most, amikor belefogtunk a történetbe, nincs visszakozz. Együtt vágunk neki (még felderítetlen, még kialakulatlan) térségeinek, úgy, hogy közben tudjuk: mindenikünk a maga útján halad, vagy: hogy képes beszéddel éljünk: itt vagyunk egy

A hamarosan megjelenő kortárs jugoszláv prózaírókat bemutató kötetből.

alagútban, ahol sem nem látjuk, sem nem halljuk, legfeljebb csak sejtjük egymást, de ahol éppen eléggé szepegünk ahhoz, hogy örökre némák maradjunk. Aztán, a történet végén, azaz képletesen: az alagút végén, amikor a beszűrődő fényben, eleinte még homályosan, később mind tisztábban, meglátjuk egymást, ráébredünk majd, mennyire különbözünk, találgatásaink mennyire pontatlanok, a remény pedig csalóka. A metaforának azonban, az elbeszéléssel szemben, megvan az az előnye, hogy csalódás esetén, ugyanazon az úton visszamehetnek az alagút elejére; az elbeszélés, ha egyszer végigolvasták, többé nem ismétlődhetik meg: nem lehet visszafelé olvasni.

Érthető tehát, mért habozom elkezdni a történetet, hogy például azt mondjam: Ruben Rubenovics volt posztókereskedő fekszik az ágyban és haldoklik; hogy leírjam az arcát: miszerint sápadt, nyugodt, fénylő; sűrű, rendetlen szakáll nőtte be, és balra fordul az ágyon, amerről anyám és apám ül; hogy felsoroljam a szoba szembeötlő jellegzetességeit: a zsúfoltságot, a nagy fíberkoffert a fekete szekrény tetején, az éjjeliszekrényen heverő, néhány vaskos, elnyútt könyvet, a kalapot az ablakdeszkán, a szutykos függönyöket, a tiszta fehér szalvétával letakart tarka kancsót, a faliórát, Jeruzsálem színes műnyomatát a szemközti falon; hogy idézzem az elhangzottakat; hogy az anyám időnként felzokog, apám pedig (főleg) azzal van elfoglalva, hogy Ruben Rubenovics ernyedt kezefejét paskolja; hogy a volt posztókereskedő mindannyiunknál nagyobb lelkinyugalommal viseli el önnön halálát, hogy én néma szemlélője vagyok mindennek, hogy ebben a pillanatban rajtunk kívül senki sincs a szobában, hogy apám eredménytelenül próbál a betegre (haldoklóra?) tukmálni egy gerezd narancsot.

Nem kérek, mondja Ruben Rubenovics. Köszönöm.

Pedig jó szaftos, unszolja az apám, mért nem kóstolod meg? Majd a narancs lefejtett héja között turkál: Látod, mondja, izraeli behozatal.

Főzzek teát?, kérdezte anyám.

Nem kell, mondta Ruben Rubenovics. Köszönöm.

Talán mégis jót tenne egy tea?

Ruben Rubenovics nem válaszol, csak lehunyja a szemét.

Ruben!, mondja anyám felegyenesedve ültében.

Ruben Rubenovics változatlanul csukott szemmel kérdi: esik a hó odakint?

Anyám folytatja a megkezdett mozdulatot, felkel, és az ablakhoz lép. Igen, szól, esik.

Most valamennyien külön vannak: eljött hát az ideje, hogy éljek az előállt helyzettel és leírjam előbb anyám, majd apám külsejét. Ez tökéletesen beleillik a cselekmény — egyébként előre nem látható — menetébe, mert abban a pillanatban, amikor anyám kimondta az iménti mondatot és újból megfordult, a fény az arcára esett, onnan pedig (az alkalomhoz illő) sötétkéék kosztümjére siklott. Korát a beavatatlan olvasó legfeljebb csak találgathatja: Ötven? Ötvenkettő? Amit anyám mosolyogva fog nyugtázni, mert valójában a hatvanharmadikban van, és az, hogy egy szobában tartózkodik egy emberrel, aki láthatóan haldoklik (ezt valóban ő gondolja?), kimondhatatlan fájdalmat okoz neki. Igaz, emlékszik, nemegyszer volt már a halál, sőt saját halálának közelében, mégis összehasonlíthatatlanul nyugodtabb volt. Akkor hát: mi dolog, hogy az iránt a sápadt kis ember iránt, akibe hálni jár a lélek, annyi részvétet érez? Azonkívül: melyik ember iránt? Mert apám, ott, az ágyhoz húzott hokedlin, éppolyan töpörödött, sápadt és éppúgy hálni jár belé a lélek (kié ez a megfigyelés?), sőt, nehéz angolszöveget öltönye csak öregbíti ezt a benyomást. Az ágyban fekvő és a hokedlin ülő két ember között úgyszólván nincs is semmi különbség: ugyanaz a zsidós fizimiska, ugyanaz a göndör, ősz haj, ugyanaz a húsos orr, ugyanaz a lefittyedt alsó ajak. Melyikük a haldokló valójában? Szerencsére, anyám ellép az ablaktól, s a fénypászta, melynek az imént még útját állta, apám szemüvegkeretére esik, s ott megcsillan. Megvan hát a különbség; most ismét tudjuk, ki kicsoda.

Amikor a parkett megcsikordul, Ruben Rubenovics szeme felpattan, tekintete anyámat követi.

Hogy érzed magad?, kérdezi apám.

Mégiscsak főzök egy teát, mondja anyám, és kimegy.

Apám megvárja, amíg lépteinek nesze elhal, majd ajkával bizalmasan Ruben arcába hajol: Félsz?, kérdi.

Hah, mondja Ruben Rubenovics, s egy pillanatra ismét a régi, azaz olyannak látszik, mint korábbi elbeszéléseimben, hogy félek-e?

Igen, mondta apám. Félsz-e?

Hát nem tudod, hogy meg van írva? Azokat sirassátok, akik maradnak . . .

Nem ezt kérdeztem.

Akkor hát mit kérdeztél?

Apám hallgat.

No, és te? . . . Te félsz?

Én félek, mondja apám.

Ruben Rubenovics a fejét csóválja. Tudod te, kérdi, mit mondtott egy rabbi? Tartsatok bűnbánatot, mondta, egy nappal halálotok előtt.

Ezt tudom, mondja apám.

De honnan fogjuk tudni, kérdezték tanítványai, melyik az a nap?

Csakugyan, mondja apám, honnan?

Minden napot, mondja Ruben Rubenovics, tekintsetek utolsó napotoknak. Így felelt nekik a rabbi.

Apám, látszólag nyugodtan, felkel. De magában véve az, hogy felkelt székéről, nem valami jól leplezett nyugtalanság jele? Író vagyok, ezért most megtehetem, ami minden írónak megadatott, hogy tudniillik kifürkészem, mi játszódik apám tudatának legrejtettebb zugában, ahol — mint várható volt — káoszra, pánikra, félelemre bukkanok. Hetvenesztendő apám a kétségbeesés határán van. Hogy magáévá tegye, amit a haldokló (a beteg?) sugall, miszerint egyedül a szellem érdemel figyelmet, nem okoz, vagy legalábbis: nem okozott volna nagyobb nehézséget, s meglehetősen biztonsággal állíthatom, hogy apám minden más esetben ezt a lehetőséget választja. *Minden más esetben:* mert mint orvos, az orvostudományok doktora, halálosan (micsoda paradoxon!) szerelmes a saját testébe, váladékaiba és excrementumaiba, a minigyek és a végtagok működésébe, az idegrendszer tökélyébe, a test sejt-felépítésébe, bőr alatti szövetébe, a szív harántrostos izomtömegébe. Persze azt állítani, hogy ez az egyetlen ok, amiért az élet mellett dönt, nem volna igaz; hiszen ugyanez figyelmezteti a halál elkerülhetetlenségére, s arra, hogy a szívnek, mint minden gépnek (hogy ismét stílusfigurával éljünk), egyszer meg kell állnia. Ámde a szellem mellett tenni le a garast — apám közben lehiggadt, gondolatmenete most könnyebben követhető — azt jelenti, mint előbb-utóbb lemondani a testről; aki a szellemnek ad előnyt ebben a pillanatban, az a testről mond le ebben a pillanatban. Az életről? — teszi fel a kérdést önmagának, s lopva többször-többször Ruben Rubenovics volt posztókereskedőre pillant, aki — miután elhallgatott — fáradtan lecsukta a szemét. S akkor, ki tudja, milyen képzettársítások hosszú láncolatában, apámnak eszébe villant a „bis Hundertzwanzig Jahre” ismert születésnap frá-

zisa. Ezen meglepődött; mondhatom, én is. Érzem, hogy nyeri vissza régi önbizalmát, a halhatatlanságba vetett hite mint ölti fel régi alakját. Apám lehajol, és figyelmesen kitapogatja a beteg (a haldokló?) pulzusát, majd megérinti homlokát. Abban a pillanatban egyenesedik fel, amikor anyám, széles tálcával a kezében, a szobába lép. Megfőztem, mondja, majd megpillantván Ruben merev arcát, megtorpan: Csak nem?, kérdezi.

Nem, mondja apám. Alszik.

Anyám az asztalra teszi a tálcát. Szenved?

Apám elnézett valamerre. Kicsoda?, mondja.

Hogyhogy kicsoda? Hát Ruben.

Apám leveszi a pápaszemét, szemhéjait dörzsöli, visszateszi a szemüveget, hátrasimítja a haját. Nem szenved, mondja.

Ő nem szenved.

Mit akarsz ezzel mondani?

Azokat sirassátok, akik maradnak, ezt akarom mondani. Őket sirassátok, nem pedig azt, akit isten magához vett; ő örök nyugalomra tért, s mi vagyunk azok, akik roskadozunk a bánat terhe alatt. *Mi.*

Ruben mondta ezt?

Ezt, vagy ehhez hasonlót, feleli apám.

S téged ez mért dühít annyira? Azért, mert igaz?

Apám nem válaszol.

Hát a te vállad nem nyomja elég baj, bánat, nyomorúság?

Te ugyanúgy félsz, mint én, mondja apám.

Tessék?

Meg vagy ijedve, rettegsz, félsz attól, ami ebben a szobában le fog játszódni!

Felébresztem, mondja anyám. Nem jó, ha hideg teát iszunk.

Válaszolj, követeli apám.

Ruben, szól anyám. Majd hangosabban: Ruben!

Ne ébreszd fel, mondja apám, mielőtt nem felelsz nekem.

Nincs mit válaszolnom.

Felelj!

Anyám figyelmesen lefedi a teásibriket, hallgat.

Mama, mondja apám. Anyukám! És sírva fakad.

Amit anyám az ezután következő pillanatokban tesz, azt nagyjából sejteni lehetett: eltolja maga elől a tálcát, odamegy a széken ülő apámhoz, és fejét a keblére vonja. Apámat zokogás rázza, érthetetlenül motyog, miközben anyám szelíden simogatja élet-

társa ősz (ezt már mondtuk) haját. Amit azonban apám tesz mindjárt azután, hogy leütöm a kettőspontot, azt sem önök, sem én nem tudtuk előrelátni, s ez ismételten arról tanúskodik, milyen bajos dologba fogtunk: apám ugyanis hevesen kibontakozik anyám karjaiból, áthalad a szobán, és — ki más felé? — felém tart. Noha halkán, zavaros mondattöredékekben beszél, sikerül kihámoznom, hogy valamiféle egyezséget ajánl (tulajdonképpen), bizonyos követeléseinek óhajt érvényt szerezni arra a cáfolhatatlan tényre való hivatkozással, miszerint ő az én *szülőatyám*, következésképp legalább egy kis tisztelettel lehetnék iránta. Látod, mondja, mit műveltél ezzel az asszonnyal, milyen fájdalmat okoztál neki? A tulajdon szülőanyádnak? S engem is megbántottál. Látod: sírok. Hát nem elégtelted meg, éppen muszáj folytatnod? Elbeszéléseid amúgy is csupán kísérlet, ennek az embernek (értsd: Ruben Rubenovicsnak, a szerző megjegyzése) nem kell feltétlenül meghalnia, abbahagyhatod az egészet, vagy pedig máskor folytathatod, amikor nem leszünk ilyen fáradtak, amikor könnyebben elviselnénk. Nem könnyű, folytatja, farkasszemet nézni a halállal, szemtől szemben állni ezzel az egyetlen bizonyossággal, legalábbis nem az én éveimben. A te korodban lehet, hogy a halálnak valami más értelme van, lehet, hogy mindennek más értelme van, amit mi nem látunk, de az én koromban... Ide hallgass, suttogja, dobd el az egészet, nem sokat írtál meg belőle, és húzz ki bennünket ebből a csávából. Én egyébként sem ismerek semmiféle Ruben Rubenovicsot, közönséges fikció, a te képzeleted szülötte, a zsidó ember állítólagos őstípusa, nemde? S mire föl szenvedjünk, kínlódjunk egy agyrém miatt, a *te* kitalációd miatt, amikor a valóság más, igazabb, szebb. Jó, haljon meg (mármint Ruben Rubenovics, a szerző megj.), nem bánom, de *minket* engedj innen, az apád vagyok, ne felejtse el. Tudod, mi lesz a vége mindennek, ha sürgősen nem cselekszel? Követelem, én a *szülőatyád* vagyok, követelem, hogy haladéktalanul intézkedj, hagyj abba ezt az íróskodást, komédiát, és add vissza a méltóságunkat, amely megillet minket!

Apa, szólal meg váratlanul anyám, és simogató keze megáll. Apa!

Apám fölébred, és szó nélkül talpra ugrik.

Hallasz?, kérdi nyám.

Tessék?, motyogja apám. Tessék?

Úgy látszik, mondja anyám, Ruben Rubenovics meghalt.

Mi ez, ha nem újabb bizonyítéka annak, hogy a dolgokat, jelen

esetben a történet tetőzését egy olyan pillanatban, amikor sem az író, sem a hősök, sem az olvasó nem várta, lehetetlen előrelátni? Talán túlságosan gyorsan zajlott le minden: de hát ki tudja kifürkészni a halál útjait? Az, hogy apám hivatásából eredő gyakorlottsággal megállapítja a halál beálltát, anyám pedig (mint mondani szokás) a saját jövőjébe révedt tekintettel a székre roskad, nem a valóság igazolása? De mi a valóság? Vajon fontosabb nem az apám vont-a kétségbe e történet való mivoltát? A képzelet szüleményének nevezte az egészét, mondván, hogy a valóság pedig más, igazabb, szebb. Önök, természetesen, észrevették, ugye, már az Ő kijelentésének bizonyosságával is baj van, mert egyetlen test sem lehet egyidőben két helyen: anyám hogy ölelheti és simogathatja apámat, amikor ez utóbbi mással (vagyis az íróval, a szerző megj.) beszélget? Valaki, mondanák erre önök, ebben a históriában valaki hazudik. Ez azonban azt jelenti, hogy önök is elismerik a mese lehetőségét, ezzel a valóság kérdése még bonyolultabbá vált, tanácstalanságunk pedig csak öregedett. A kérdés ezért nem úgy hangzik: mi a valóság?, hanem úgy: létezik-e valóság? Ki itt az író, ki az olvasó, kik a történet hősei? Milyen jögon állíthatja bármelyikünk, hogy az eddig rá osztott szerep éppen az övé? Az olvasó az író; az író a főszereplő; a hősök pedig az olvasók, az írók és az ártatlan báméskodók. Az elbeszélés tehát magától van, akár a halál (nem rossz hasonlat); a halált azonban megelőzte az élet; no, és az elbeszélést: azt mi előzi meg? Túl sok kérdés tornyosul ebben a részben, túl kevés a válasz, és senki sincs megelegetve. Apám az ablaknál áll, de időnként visszafordul az ágy felé, amelyen Ruben Rubenovics volt posztókereskedő hever mozdulatlanul; anyám, hasonlóan mozdulatlanul, ámbár: inkább ernyedten, mintsem feszülten, szorosan az ágyhoz húzott hokedlin ül; a szobában egy nesz nem hallatszik, s lassacskán teljesen betölti a szürkület, a csend és a hideg; egy fiúcska, akiről eddig nem történt említés, miután magára maradt a szoba egyik sarkában, majdnem egészen bebújt az ósdi, fekete szekrény mögé, ahol hamarosan erőt vesz rajta a félelem meg az álom; az öblös, mély csészébe öntött tea kihűlt, és áttetsző bőrt fogott; egy kislány, hasonló okból (milyen okból?) eddig róla sem volt szó, sír, de hangtalanul; természetfölötti fehér ruhájában, ha nem volna emberi lény, tökéletesen megtenné angyalnak, nem baj, hogy sem szárnya, sem túlságosan hosszú haja nincs: így, mivel emberi teremtmény, csupán néma tanúja egy szörnyű eseménynek, amihez

hasonlót — sejtí már — gyakran lát majd életében; az ügyeletes mentőorvos aláírja a halotti bizonyítványt, rányomja a bélyegzőt, rágyújt; út a falóra. Ez a rész túl hosszú, nehézkes, csupa meg nem indokolt részlettel van telezsúfolva, nem meggyőző és homályos. A történet szálai kisiklottak az író kezéből, az érdekelteknek címzett ismételt figyelmeztetések most teljes fényükben pompáznak. Elsőnek az olvasó hagyott bennünket faképnél; most pedig az apám meg az anyám távozik. Apám, ráadásul, megtorpan az ajtóban, és — ki máshoz? — hozzám intézve szavait hangoztatja, mennyire igaza volt, miszerint képzelgésem (tehát ismételtlen a képzelet szüleményének nevezi mindezt) csak bajt hoztak rájuk, s hogy amit vele, tulajdon szülőatyámmal, továbbá anyámmal és húgommal meg magammal teszek, túlmegy minden határon. Nemcsak hogy megfosztottál bennünket méltóságunktól, amely megillet minket, mondja, hanem azt már többé vissza sem akarod adni. A szeme vörös: idült kötőhártya-gyulladás van ugyanis; szavai, egyébként, többszörösen jelentősek: végre tudjuk, ki a történetben szereplő fiúcska és kislány — ez én vagyok (az író, a szerző megj.) meg a húgom, amikor még kicsik voltunk. S ezen a ponton, a két gyerek szerepeltetésével, logikai hiba történt, az elbeszélés ezzel az *irracionalitás* vizeire evezett. Ők ketten, mint gyerekek, egy másik halál tanúi voltak; a húgom ott sem volt, amikor Ruben Rubenovics volt posztókereskedő meghalt, nem is tudta, hogy Ruben bácsi (így hívta, Ruben bácsi) halálán van. Ekképpen, mivel a kislány mindjárt azután, hogy említés történt róla, eltűnt, apám szavai szertefoszlhatnak minden olyan esetleges hiedelmet, hogy angyalok léteznek, amely pedig — ha azt vesszük, hogyan zajlottak itt az események — nem is áll olyan távol az embertől. A valóság zűrzavara, az a kétely, hogy van-e, s ha van, milyen a valóság, ezzel mégsem tisztázódik. E sorok írója megmozdult, de már csak akkor, amikor a tetemet elvitték s a szoba teljesen kiürült, és felfedezi, hogy mindenki megfélekedett a fiúcskáról, lám, még mindig ott alszik az ormótlan szekrény mögött. E sorok írója lehajol, felnyalábolja a kisfiút (vagyis gyerekkori önmagát), s néhány lépéssel az alagút kijáratához ér. Régóta az alagútban van, s többé már egyáltalán nem bizonyos benne, hogy a metaforában, a valóságban vagy egy ügyesen szerkesztett elbeszélésben leledzik-e. A látvány, amely (a napfénytől elvakított) szeme elé tárul, idillikus, a levegő friss, enyhe szellő fújdogál. A karján pihenő gyermek is kinyitja szemét. Az író és

a kisfiú hosszan nézik egymást, azután az író leteszi a gyereket, és kézen fogja. A fiú előbb körülnéz, megfigyelés alá veszi az alagutat, majd az előtte elterülő erdőt. Az író, néhány választékos mondatban, megkísérli elmagyarázni neki, hogy metaforáról metaforára járni kettejük számára a valóság egyetlen lehetséges formája, úgyszólván az életcéljuk, s hogy az alagút után egy erdőn kell keresztülmenniük (átvergődniük), az erdő után pedig: ami jön. A fiú azt mondja, nem tudja, mi a metafora, de hogy mi van az erdő mélyén, az érdekli. S ők ketten akkor, kéz a kézben, eltűntek a legközelebbi fák között.

BORBÉLY János fordítása

Sava Šumanović: Boltív, 1918—1919